

De historische bewegingen van het opsluiten van minderjarigen: dwarswegen en zijsporen in België

DOMINIQUE DE FRAENE^a
ALICE JASPART^{b/c}

ABSTRACT

The historic movements of the youth detention: cross roads and side streets in Belgium

In this paper, we emphasize the main tendencies of the youth detention from its emergence in Belgium in the middle of the 19th century until today. We will discuss the government policies and the methods used in five institutions, which serve as a 'model' of their time. In general, our analysis suggests that the specialized institutions initially abandoned the prison model in order to adopt other methods of treatment. Today, we however noticed a fall back to the prison model. In addition, we will discuss in detail how the successive contributions are combined and recompose the educational practices through the history of institutions.

Keywords: Juvenile justice, detention policies, Juvenile delinquency, Public institutions for delinquent minors, Educational practices

Kernwoorden: Jeugdbescherming, Opsluitingsbeleid, Jeugddelinquentie, Openbare instellingen voor jeugdbescherming, Educatieve praktijken

Panopticon, 33 (5), 415-436

© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | SEPTEMBER 2012

^a Professeur, Centre de Recherches Criminologiques, Université libre de Bruxelles

^b Chargée de recherches FNRS, Centre de Recherches Criminologiques, Université libre de Bruxelles (Corresp.: ajaspart@ulb.ac.be).

^c De auteurs danken Thomas Luks en Sarah Van Praet voor hun hulp met het vertalen van de huidige tekst.

Met dit artikel wensen we bij te dragen tot een duidelijkere kijk op de bewegingen die, historisch gezien, de Belgische opsluitingsinstellingen hebben beïnvloed. Meer bepaald zullen we trachten de breuklijnen en continuïteiten, de contextuele en conjuncturele drijfveren die de dynamiek in deze instellingen geleidelijk aan vorm gegeven en gestuurd hebben, bloot te leggen. Hiervoor brengen we een analyse van vijf instellingen die elk model staan voor een bepaald tijdperk¹. Wij wensen stil te staan in welke context deze instellingen ontstonden, evenals de werkmethoden en heropvoedingspraktijken die er werden gebruikt. Deze instellingen zijn: de strafinrichting in Saint-Hubert (voor het midden van de 19de eeuw), de centrale observatie-instelling in Mol (voor het begin van de 20ste eeuw), de staatsinstelling voor observatie en heropvoeding in Wauthier-Braine (voor de helft van de 20ste eeuw), het orthopedagogisch staatscentrum in Braine-le-Château (voor het einde van de 20ste eeuw) en het federale gesloten centrum in Everberg (voor het begin van de 21ste eeuw).

¹ Dit betoog beoogt niet exhaustief te zijn, maar wil desalniettemin rekening houden met historische werken.

Om deze historische evolutie te reconstrueren putten we uit materiaal van onze respectievelijke doctoraatswerken. Dit materiaal bestaat enerzijds uit een analyse van de politiek ten aanzien van jeugddelinquentie en de aanpak ervan (De Fraene, 2002) en anderzijds uit de etnografische studie van het opsluiten van minderjarigen zoals uitgewerkt binnen de Franse gemeenschap (Jaspart, 2010a)².

Het eerste doctoraatsonderzoek waarop dit artikel gebaseerd is, liep van 1998 tot 2002. De vraagstelling van dit onderzoek was hoe het beleid en de behandelingspraktijk tot stand is gekomen en zich heeft ontwikkeld in België. In het eerste deel van het rpefschrift werd een beleidsmodel voorgesteld op basis van de werken van P. Bourdieu en van de sociologie van de publieke actie. Het tweede deel analyseert de opeenvolgende hervormingen aan de hand van machtsverhoudingen in het veld van de jeugdbescherming. Het derde deel gaat in op het beleid en de praktijk inzake herstelrecht en opsluiting. Inzake dit laatste wordt het publieke discours (politiek, administratief en wetenschappelijk) tussen 1977 en 2002 geanalyseerd.

Het andere doctoraat dat mede aan de basis ligt van dit artikel betreft een etnografische studie die uitgevoerd werd tussen 2005 en 2010 in drie instellingen, in de Franse gemeenschap, met een gesloten regime, namelijk de gemeenschapsinstelling van Braine-le-Château, de « *service d'observation et d'orientation à régime fermé* » van de gemeenschapsinstelling van Fraipont en de franstalige afdelingen van het federaal centrum *De Grubbe* in Everberg. Dit onderzoek vertrok van de vaststelling dat er slechts weinig empirisch onderbouwde kennis voor handen is over de werking en de dagelijkse realiteit in deze instellingen. Als onderzoeksmethode werd geopteerd voor 'participerende observatie'. Deze inductieve methode maakt het mogelijk om deel uit te maken van de dagelijkse werking en routines binnen de instelling en om de opsluiting in haar complexiteit van binnenuit te begrijpen. In elke instelling werd een immersie van 3 tot 4 maanden uitgevoerd, telkens in één leefgroep die een tiental jongens opvangt die omkaderd worden door opvoedend, psychosociaal en bewakingspersoneel. Tenslotte werden er ook biografische interviews uitgevoerd met 12 jongens, op vrijwillige basis, waarin er stilgestaan werd bij hoe zij de opsluiting beleven en welke blik zij werpen op hun eigen sociale levensloop.

1. 19de EEUW: OPKOMST VAN BEPAALDE CATEGORIEËN EN GEDIFFERENTIEERDE BEHANDELINGEN (HET PENITENTIAIRE HUIS IN SAINT-HUBERT, 1844)

Vrees voor de *classes dangereuses* en filantropische bekommernis

De eeuwwisseling (van de 19de op de 20ste eeuw) is een belangrijke historische mijlpaal om de praktijken binnenin de instellingen voor jeugddelinquenten te begrijpen. Het zijn tijden van toenemende industrialisatie waarin het kapitalistische productiemodel steeds belangrijker wordt³. Een combinatie van angst voor de gevaarlijke klassen (*les classes dangereuses*) en filantropische bekommernis brengen sommige delen van de heersende klasse er toe deze kinderen te beschouwen als zijnde in gevaar (Marteau, 1998, p. 78). Er worden specifieke instellingen gecreëerd waar vormen van heropvoeding worden

2 Net als onze vorige publicaties concentreert de huidige studie zich op gegevens die betrekking hebben tot opsluitingssituaties aan Franstalige kant. We zijn van mening dat de vaststellingen die hieruit voortvloeien voor een stuk eveneens van toepassing zijn op de Nederlandstalige instellingen in dit land.

3 In deze context zijn begrippen als "kind-zwerver", "kind-martelaar", "uitgebuit kind", "delinquent kind" concepten die inslaan bij de bourgeoisie.

opgestart. Bedoeling is het kind uit het vermeend schadelijk familiaal kader te halen. Om te vermijden dat deze kinderen later de rangen van de werklozen en de criminelen vervoegen wordt preventief gedacht en gehandeld. Tal van organisaties, instellingen, pedagogische modellen en categorisering, waarvan vele tot vandaag voortbestaan, zien het daglicht in deze periode (DUPONT-BOUCHAT & PIERRE, 2001).

De strafwetboeken uit 1791 en uit 1810 voorzien een strafvermindering voor daders jonger dan 16 jaar en een vrijspraak in geval van ontbreken aan onderscheidingsvermogen⁴. In werkelijkheid worden alle kinderen opgesloten in dezelfde gevangenissen en bedelaars-dépôts als volwassenen. De hervormingsgezinden en filantropen wijzen op de slechte invloed en het gevaar voor criminele contaminatie die uit deze situatie voortvloeien. Ze stellen het gebrek aan hygiëne, de ledigheid en de onzedelijkheid die het gevangeniswezen tekenen, aan de kaak⁵. Geïnspireerd door buitenlandse experimenten begint E. DUCPÉTIAUX⁶ aan een belangrijke hervorming van het penitentiaire systeem, waarvan de oprichting van jeugdgevangenissen een onderdeel is⁷. De hervorming van E. DUCPÉTIAUX kan schematisch herleid worden tot twee peilers (DUCPÉTIAUX, 1957; MARY, 1988): enerzijds het specialiseren van de instellingen om het classificeren en het scheiden van de gevangenen mogelijk te maken; anderzijds het tot stand brengen van een behandeling met moralisering tot doel⁸.

Opkomst van een gedifferentieerde institutionele behandeling

DUCPÉTIAUX's hervorming wordt pas werkelijk effectief met de inhuldiging van "*la maison pénitentiaire*" in Saint-Hubert op 1 juni 1844⁹. De instelling is ondergebracht in een vroegere abdij en neemt jongens op onder de 16 jaar die veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf, alsook jongens die ter beschikking van de regering zijn gesteld¹⁰.

Vanaf de jaren 1880 komt een nieuwe categorie opgesloten kinderen in het vizier van het ministerie van Justitie: de onverbeterlijke minderjarigen. Door het gevaar dat ze betekenen worden ze vanaf 1887 samengebracht in een te Gent opgericht tuchthuis. In het koninklijk besluit van 21 maart 1887 wordt deze categorie minderjarigen omschreven. De definitie ervan leunt dicht aan bij huidige gevaarlijkheidsfiguren: "(...) *aux natures absolument rebelles, déjouant toute tentative d'éducation, ainsi que les enfants dangereux par leurs mœurs et ceux qui auront donné des preuves constantes d'une perversité réelle*

4 Of met andere woorden "une absence de la faculté de comprendre la nature, la portée et le caractère pénal de ses actes" (TREPANIER & TULKENS, 1995, p. 53).

5 Zie het werk over de opkomst van het sociaal verweer in België: TULKENS, 1988.

6 Algemene inspecteur van het Belgische gevangeniswezen tussen 1830 en 1860.

7 Deze bezorgdheid blijft hoe dan ook vrij uitzonderlijk: "*La prison pour enfants est issue d'une pensée marginale et réservée à une catégorie de la population marginale elle aussi, alors que les courants d'idées dominantes et le pouvoir en place ne se préoccupent guère de cette problématique*" (DIGNEFFE & DUPONT-BOUCHAT, 1982, p. 133).

8 In deze behandeling worden werk, religieuze lezingen en de voorbeeldfunctie van een progressief regime als heropvoedingspraktijken aangewend.

9 In 1832 sticht E. DUCPÉTIAUX een afdeling voor jonge delinquenten in de Sint Bernardusgevangenis van Antwerpen. De minderjarigen worden er weliswaar opgesloten in een afzonderlijke vleugel van het gebouw, maar zijn nog steeds onderworpen aan een regime dat grotendeels overeenkomt met dat van de volwassen gevangenen. Ze krijgen daarentegen wel onderricht. De afdeling wordt in 1844 gesloten: de scheiding tussen minder- en meerderjarigen blijkt grotendeels slechts schijn. Het experiment heeft wel de aandacht getrokken van de politiek (CHRISTIAENS, 1999, pp. 62-65; pp. 152-156).

10 In 1948 wordt in Luik een soortgelijke instelling voor meisjes opgericht. Die gaat in 1864 reeds dicht, waarna de jonge vrouwelijke delinquenten weer naar de vrouwengevangenis gestuurd worden (CHRISTIAENS, 1999, p. 66).

dans la maison de réforme” (p. 57). De nieuwe politiek van het sociaal verweer die minister J. LEJEUNE¹¹ eind 19de eeuw invoert voorziet in een drielidige classificatie van minderjarigen, gebaseerd op hun graad van gevaarlijkheid en verval. Aan elke categorie hangt een specifieke institutionele behandeling vast. De minister stelt dat de jongsten moeten beschermd worden tegen besmetting. Zij die reeds “besmet zijn door de ondeugd” en in verschillende mate “aangetast” zijn, moeten uit de “verderfelijke promiscuïteit” gehaald worden en een “scherpzinnige en strenge” heropvoeding krijgen. Tenslotte moeten de “onverbeterlijken”, bij wie “de verdorvenheid haar werk heeft voltooid”, geïsoleerd worden als waren het “onfortuinlijke pestlijders” (LEJEUNE, 1890)¹². Deze categorisering vertoont een sterke analogie met de hygiënistische filosofie die deze periode kenmerkt. We kunnen er naar het voorbeeld van M.-S. DUPONT-BOUCHAT (1996, p. 128) de invoering van een tweedeling in het beleid ontwaren. Enerzijds, een versoepeling van het disciplinaire regime in de weldadigheidsscholen. Anderzijds, een verstrenging van het regime aan het andere uiteinde van het heropvoedingsveld.

In het disciplinaire kwartier in Gent, voorbehouden aan deze “onverbeterlijken”, is het reglement uiterst streng: verplaatsingen binnenin het gebouw worden sterk beperkt; de pauze bestaat uit marcheren of andere lichaamsoefeningen; of de minderjarige bezoek krijgt van naasten hangt af van zijn gedrag en is in ieder geval beperkt tot tweemaal per jaar; onruststokers worden in afzondering geplaatst, zowel overdag als ‘s nachts. Voor J. LEJEUNE (1890) gaat het om een preventieve scheiding en om het moduleren van de behandeling dankzij “*des aggravations et des atténuations qui mettent les rigueurs de la discipline en harmonie avec l’état moral des enfants*”. Zeven jaar later, in 1894, beslist de administratie om een soortgelijke disciplinaire instelling voor meisjes op te richten in Brugge.

In deze eerste gevangenissen voor minderjarigen worden de meeste taken (toezicht, verzorging, onderricht en morele heropvoeding) door geestelijken uitgevoerd, de Broeders van Barmhartigheid. De administratieve leiding is in handen van een leek. Als gevolg van de secularisatie van het openbaar onderwijs wordende de Broeders vanaf 1878 vervangen door staatsambtenaren. Deze zijn meestal afkomstig uit militaire kringen (DELACOLETTE, 1949)¹³. Historici (DELACOLETTE, 1949; DIGNEFFE & DUPONT-BOUCHAT, 1982) stellen deze verwezenlijking van E. DUCPÉTAUX voor als het model voor latere instellingen voor jeugddelinquenten. Het reglement van 11 augustus 1847 (van “*la maison pénitentiaire*” in Saint-Hubert) kan worden gezien als een echt model waarop de andere reglementen voor delinquente kinderen tot op het einde van de eeuw worden gestoeld (DUPONT-BOUCHAT & PIERRE, 2001, p. 161).

In Saint-Hubert vormt het strikt naleven van de stilte in de meeste leefruimten een van de essentiële peilers waarop de organisatie van de behandeling en de discipline steunt. Bedoeling van deze “stilteregel” is het voorkomen van elke vorm van criminele besmetting. De organisatie van de instelling voorziet de verdeling van de gevangenen over drie secties, elk met een eigen regime: de strafsectie, de proefsectie en de beloningssectie. Deze drielidig, gebaseerd op verdienstelijkheid¹⁴, staat symbool voor de weg die elke jongere moet afleggen voor zijn morele heropvoeding. Elke jongere begint beneden

11 Minister van Justitie tussen 1887 en 1894.

12 Geciteerd door DELACOLETTE (1949, vol. 1, p. 56). Onze vertaling.

13 Eigenschappen als orde en discipline, kenmerkend voor militairen, worden gezien als nuttig voor de heropvoeding van jonge delinquenten.

14 Dit doet denken aan het godsdienstige drieliuk: hel, vagevuur en hemel.

aan de ladder, in de strafsectie. Hij moet minstens drie maanden in eenzelfde afdeling verblijven alvorens hij, in functie van zijn verdiensten, kan opklimmen naar het volgende stadium met een iets minder streng regime. Het reglement bevat een symmetrisch gamma straffen en beloningen. Er wordt een “morele boekhouding” (DUPONT-BOUCHAT & PIERRE, 2001, p. 161) bijgehouden, waarin de verdiensten en misstappen van elke jongere nauwlettend wordt opgetekend. Dit maakt een individuele balans voor elke gevangene mogelijk en geeft een aanwijzing over de sectie waarnaar de jongere moet evolueren of terugvallen. Verder vermelden we de centrale rol in de morele heropvoedingsmethode die wordt toebedeeld aan de arbeid, in werkplaatsen of op het veld. “*Le travail n’est pas rémunéré, cependant, un système de gratification vient récompenser les ouvriers les plus méritants*” (DUPONT-BOUCHAT & PIERRE, 2001, p. 164).

2. BEGIN 20STE EEUW: DE SORTEEROBSESSIE (DE CENTRALE OBSERVATIEINSTELLING VAN MOL, 1915)

De vaststelling van het falen en een ideologische herziening van de behandeling

Einde 19de eeuw besluit de minister voor Justitie J. Lejeune dat de strafrechtelijke respons ten aanzien van jongeren gefaald heeft, evenals het penitentiair systeem voor minderjarigen. LEJEUNE’s politiek wordt beïnvloed door de doctrine van het sociale verweer van A. PRINS, die E. DUCPÉTAUX opvolgde aan het hoofd van de administratie van strafinstellingen.

Gezien er op politiek en maatschappelijk vlak meer aandacht gaat naar het probleem van de jeugddelinquentie en men zich bewust wordt van de ondoeltreffendheid van het strafrecht wordt er uitgekeken naar een nieuwe respons. Het lijkt opportuun de oplossingen eerder te gaan zoeken in de vooruitgang van de opkomende menswetenschappen dan in een juridische classificatie van minderjarigen op basis van hun onderscheidingsvermogen. De positivistische criminologie neemt afstand van de vrije wil als basis voor strafrechtelijke en focust op klinische rationaliteit. Het “moderne” denken stelt dat preventie aan de basis moet liggen van het sociaal verweer. Dit impliceert dat er moet opgetreden worden tegen de oorzaken van delinquentie en wel vanaf de prille kindertijd. De sociale reactie moet met andere woorden afstand nemen van een repressieve houding en evolueren naar bijstand, preventie en bescherming.

Het begrip ‘straf’ wordt in deze nieuwe, anachronistische protectionele optie verdrongen (VAN DE KERCHOVE, 1977, p. 108) ten voordele van een “klinische” behandeling. De wet over kinderbescherming uit 1912 brengt een hele reeks progressieve hervormingen met zich mee ten aanzien van het regime in openbare instellingen. Grondslag van deze reorganisatie is de wil om minderjarigen op een “rationelere” manier te classificeren. De criteria die tot dan toe gehanteerd werden: herkomst, leeftijd en onderscheidingsvermogen, hadden tot gevolg dat allerhande gebreken en deficiënties niet werden onderscheiden¹⁵.

De legale implementering van deze protectionele logica leidt tot een grootscheepse reorganisatie. De invoering van een voorafgaandelijke observatie van de opvoedbaarheidsgraad van de minderjarige maakt het verwijzen naar een *ad hoc* instelling mogelijk. Privé inrichtingen, de zogeheten inrichtingen van de “eerste graad”, vangen kinderen op die nog

15 Het sociaal verweer wil gebruik maken van een betere kennis om de beoogde preventie te bereiken. Deze kennis moet verkregen worden dankzij het organiseren van observatietechnieken en een doorgedreven persoonlijkheidsstudie.

niet besmet zijn door de ondeugd, m.a.w. de “beste elementen” (DELACOLETTE, 1949, vol. 1, p. 36). Rijksinstellingen, de zogeheten instellingen van de “tweede graad” vangen kinderen op waarvan de heropvoeding mogelijk maar nog onzeker wordt geacht. Rijksinstellingen van de “derde graad” krijgen de moeilijke gevallen toebedeeld, “*ceux dont les dispositions de l'esprit et du cœur ne laissent pour ainsi dire nulle prise aux conseils et aux enseignements des maîtres et des milieux*” (DELACOLETTE, 1949, vol. 1, p. 36). Deze populatie belandt in de instelling van Mol. De “vierde graad” verwijst naar de disciplinaire afdelingen met een streng gevangenisregime.

Mol en Saint-Servais, hoekstenen van de heropvoeding van jonge delinquenten

In november 1912, amper één maand nadat de nieuwe wet van kracht is geworden, geeft ministerie aan M. Rouvroy van de instelling in Saint-Hubert, de opdracht zich in deze nieuwe observatietechnieken te specialiseren. Hij wordt in september 1914 benoemd tot directeur van de nieuwe observatieinstelling in Mol. Dit centrum voor jongens zal snel een belangrijke internationale referentie worden inzake heropvoeding¹⁶. “*Ces établissements d'observation sont considérés comme les pierres angulaires du système de rééducation de la jeunesse délinquante en Belgique*” (DELACOLETTE, 1949, vol. 3, p. 10)¹⁷.

De inrichting in Mol doet dienst als “rangeerstation” voor alle jongens die aan openbare instellingen zijn toevertrouwd. Elk individu wordt er gemiddeld twee maanden lang aan een grondige observatie onderworpen. Alle inlichtingen betreffende de jongere worden nauwlettend bijgehouden door alle personeelsleden. Vervolgens worden ze gecentraliseerd in het laboratorium voor psychopedagogie. In dit laboratorium, dat E. DELACOLETTE bestempelt als het “echte wetenschappelijke hart” van de instelling (1949, vol. 3, p. 41, onze vertaling), wordt het eindrapport over de observatie opgesteld. Het rapport beschrijft alle tekorten en capaciteiten van het subject en bepaalt een behandeling evenals een precieze bestemming: de terugplaatsing in de familie, de vrijheid onder toezicht, de overplaatsing in een privé- of in een staatsinstelling.

In de rijksinstellingen worden de minderjarigen ondergebracht in een van de drie leeftijdsgroepen: kinderen, adolescenten en jongeren. Elk van die groepen is op zijn beurt onderverdeeld in drie secties: de proef-, de beloning- en de eresectie. Het verschil met Saint-Hubert is dat de plaats die aan de minderjarige wordt toebedeeld voortaan bepaald wordt aan de hand van het observatierapport. De fysiologische toestand en de “morele temperatuur” vormen zo de twee criteria die de jongere toelaten van groep tot groep en van sectie tot sectie te evolueren. Tekenend voor de tijd is dat er getracht wordt een interventie in te voeren t.a.v. jeugdige delinquenten die gebaseerd is op de toenmalige stand van de wetenschap en die daarom aanleunt bij het medische model (observatie, diagnose, behandeling).

16 De in 1926 opgerichte instelling van Saint-Servais wordt de tegenhanger voor meisjes.

17 Door de reorganisatie worden de weldadigheidsscholen van de staat omgevormd tot rijksinstellingen voor opvoeding. Vanaf nu ontvangen ze niet enkel meer minderjarigen die ter beschikking zijn gesteld van de regering, maar alle categorieën minderjarigen: zij waarvan de ouders ontzet zijn uit de vaderlijke macht, maar evengoed delinquent jongeren (TULKENS & MOREAU, 2000, p. 135). In 1919 beslist de dienst voor bescherming van het kind (Office de la protection de l'enfance) daarenboven dat elke minderjarige die wordt toevertrouwd aan een staatsinrichting voor opvoeding eerst langs een observatiecentrum moet passeren. Dit terwijl de wet van 15 mei 1912 zo'n observatietijd niet had verplicht, maar er een mogelijkheid van maakte waarvan de rechter gebruik kan maken als hij zou twijfelen aan de fysieke of mentale toestand van het kind (art. 21 § 1 “Wet op de kindbescherming”, 1912).

Voor M. Rouvroy (DELACOLETTE, 1949, vol. 3, p. 41) moet, in de mate van het mogelijke, het leven in de secties dat in natuurlijke levensomstandigheden benaderen. Men moet streven naar een strenge maar welwillende familiesfeer. Deze gelijkenis met “het normale leven” is er volgens de administratie om het kind toe te laten zijn ware persoonlijkheid op een natuurlijkere wijze te uiten.

Het morele herstel dat verkregen moet worden dankzij een systeem van sancties en beloningen, blijft een belangrijke peiler van de heropvoeding. Subtiële regimeverschillen tussen de secties zijn als stimulans bedoeld voor de leerlingen om hun gedrag te verbeteren. Het einddoel van het parcours, de vrijlating, word meestal slechts toegekend nadat de leerling toegelaten werd in de eresectie (DELACOLETTE, 1949, vol. 3, p. 44). Volgens E. DELACOLETTE (1949, vol. 3, p. 46) bepaalt een omzendbrief van het ministerie voor Justitie van 2 mei 1924 het appreciatie- en evaluatiesysteem voor minderjarigen. Dit systeem is tot op heden nog steeds van kracht in de meeste van onze openbare instellingen¹⁸. Vanaf nu proclameert de directeur elke zondag na de mis de punten die de leerlingen behaald hebben en de herverdeling in de verschillende secties die daaruit voortvloeit. Elke minderjarige krijgt een van de vier “week-quotingen” toegekend: zeer goed, goed, vrij goed, slecht. Deze quotingen worden opgenomen in een grafiek die de voor- of achteruitgang op “het rechte pad” moeten duidelijk maken.

Op dat ogenblik, begin 20ste eeuw, wordt arbeid, zij het in het atelier of op het veld, nog steeds gezien als een belangrijk educatief middel. Het beroepsonderwijs richt zich op vakken als hout- of ijzerbewerking, landbouw, schoenmakerij enz.

De omzendbrief van 21 mei 1920 legt het disciplinaire regime vast voor opvoedingsinstellingen van de Dienst voor Kinderbescherming. Er komt vooreerst een absoluut verbod op het uitvoeren van lijfstraffen en het ontzeggen van maaltijden, de twee flagrantste inbreuken tegen fysieke integriteit en menselijke waardigheid. Het personeel wordt geadviseerd de toegelaten sancties pas te gebruiken nadat ze alle andere educatieve middelen hebben uitgeput, die, volgens deze omzendbrief, moreel een grotere waarde hebben en ook effectiever zijn dan de angst om gestraft te worden. Het is duidelijk dat de gezagdragers met deze strafreglementering er willen voor zorgen dat bepaalde misbruiken worden tegengegaan. Er komt een zekere verzachting van het systeem, de discipline wordt minder streng en er wordt stilaan rekening gehouden met de gezondheid en de waardigheid van de leerlingen.

We kunnen dus gerust stellen dat, naast de gevangenis in Saint-Hubert, het centrum in Mol een belangrijke referentie is voor een beter begrip van de geschiedenis van het regime in onze openbare instellingen voor jonge delinquenten. Een progressief regime, gekoppeld aan notatiesystemen voor goed of slecht gedrag was, zoals eerder aangehaald, een tactiek die reeds in het begin van de 19de eeuw gebruikt werd in bepaalde gevangenissen voor minderjarigen. Binnen de protectionele context schaaft M. Rouvroy dit systeem bij. Zijn progressief sectiesysteem wordt door H. LUTZ als een transitie beschouwd tussen strafinstellingen en heropvoedingsinstellingen (LUTZ, 1961, p. 13). Het algemene kader van opsluiting en discipline blijft bestaan, maar sommige methoden en basisprincipes evolueren. De archaïsche dubbele grond van de discipline, militair en religieus die verondersteld werd

18 Terwijl in de 19de eeuw de morele classificatie van de gevangenen – en hun evolutie naar een ‘hogere’ of hun terugval naar een ‘lagere’ sectie- nog om de drie maanden werd herzien, wordt deze termijn thans als te lang ervaren gezien de labiliteit van de minderjarigen.

een morele transformatie van de gevangene teweeg te brengen, wordt vervolledigd en opgenomen in de “modernere” methoden. De nieuwe benadering is wetenschappelijker van aard en ligt meer in de lijn van het sociaal verweer. In de praktijk worden de oude interventievormen niet vervangen door nieuwe. Deze laatste vermengen zich eerder met de vroegere disciplinaire hervormingstechnieken van militaire en religieuze inspiratie.

3. DE JAREN 1950: OPENHEID EN NIEUWE PEDAGOGIE (DE STAATSIINSTELLING VOOR OBSERVATIE EN OPVOEDING IN WAUTHIER-BRAINE, 1958)

Einde van de Franstalige gesloten afdelingen en oprichting van de nieuwe instelling met open regime

In het begin van de jaren vijftig, na het schandaal in Saint-Hubert¹⁹, worden een nieuwe taal en nieuwe interventiebeginselen gedefinieerd tegen de achtergrond van een toenemende professionalisering van de opvoeders. Men spreekt over aanpassingsmoeilijkheden in plaats van over opvoedbaarheid. Socio-psycho-pedagogische methoden komen in de plaats van een autoritaire en disciplinaire aanpak, gebaseerd op een morele benadering (LUTZ, 1961, p. 19). Aldus wordt een nieuw pedagogisch discours en regime ingevoerd.

Het regime van de staatsinstelling voor observatie en opvoeding in Wauthier-Braine wordt vaak voorgesteld als het model waarop latere openbare instellingen zich baseerden: Jumet in 1948, Fraipont in 1971 en Braine-le-Château in 1981²⁰.

Een eerste belangrijk kenmerk van Wauthier-Braine is dat het om een open instelling gaat. Sinds het sluiten van Saint-Hubert bestaan er in het franstalige gedeelte van België geen gesloten instellingen meer; Franstalige jongeren kunnen wel nog in Vlaanderen (Mol en Brugge) in een gesloten instelling geplaatst worden. Dit zal zo blijven tot in 1977, wanneer de Vlaamse inrichtingen Franstalige minderjarigen zullen weigeren.

Een volgend kenmerk is dat, in tegenstelling tot vroegere systemen, de verdeling van de leerlingen in de verschillende paviljoenen niet meer gebeurt volgens de graad van morele verbetering. In tegendeel, de directie wil juist verschillende persoonlijkheden groeperen. Met uitzondering van het leeftijdscriterium, telt slechts één enkele bezorgdheid bij de indeling in leefgroepen: elke jongere toevertrouwen aan opvoeders waarvan de persoonlijkheid en de affinitieën, volgens de individualiteit van de jongere, de beste

19 In het begin van de jaren '50, barst er een schandaal los i.v.m. de instelling van Saint-Hubert. Jongeren werden er mishandeld, het regime werd vergeleken met dat van strafkampen (overdreven straffen, een totale onverschilligheid van het personeel, jongeren die aan hun lot werden overgelaten). Twee omzendbrieven zijn waarschijnlijk in verband te brengen met de ontdekking van deze mishandelingen. In die van 11 maart 1950 uiten de autoriteiten hun bezorgdheid over de vorming van agenten die in de staatsinstelling voor opvoeding tewerkgesteld werden. In de tweede omzendbrief, van 23 oktober 1950, wordt benadrukt dat collectieve sancties beperkt moeten worden. Dit document is echter in zodanig vage termen opgesteld dat men vraagtekens mag plaatsen bij de effectieve impact ervan en een zekere hypocrisie van de auteurs doet vermoeden. Doch, door de omvang van dit schandaal in de media wordt Saint-Hubert verplicht de deuren te sluiten. Er komt een nieuwe institutionele aanpak als reactie op het regime in Saint-Hubert. De staatsinstelling voor observatie en opvoeding in Wauthier-Braine die in 1958 wordt geopend heeft dan ook verandering en openheid als doel.

20 “*Si l'on excepte l'Institution publique de Saint-Servais, les quatre autres institutions publiques ont hérité ou se sont inspirées du modèle d'organisation et du régime pédagogique de Wauthier-Braine*” (DELOGNE, 1990, p. 25). Deze instellingen bestonden reeds voorafgaandelijk, maar zij hadden een ander statuut.

garantie op slagen geven (OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE, 1962, p. 44). De dagelijkse organisatie in deze secties is gestoeld op een “self-government”, geïnspireerd op methoden en opvattingen uit de jeugd- en scoutsbeweging: behulpzaamheid, dienstbaarheid, erecode, uniform, raad der wijzen, democratische referenties... Elke groep bestaat uit twintig jongens en is op zijn beurt onderverdeeld in vier ploegen. Elk van deze ploegen staat onder de leiding van een door de jongens verkozen minderjarige. “*Un classement inter-équipes par points permet à l'équipe victorieuse d'acquérir le fanion d'honneur auquel est attaché un éventail de responsabilités particulières*” (OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE, 1962, p. 45). Dit zelfbeheer wordt gezien als een heropvoeding van de groep door de groep. Het heeft tot doel de verantwoordelijkheidszin te bevorderen evenals sociale normen bij te brengen. Het presentatieboekje dat de Dienst voor kinderbescherming uit geeft, vermeld daarenboven dat deze praktijk de opvoeders in staat stelt meer tijd vrij te maken om zich te kunnen wijden aan een verregaande individualisering van de heropvoeding (OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE, 1962, p. 45). Voor R. DELOGNE is deze subtiële herstructurering van de rijksinstellingen – na het schandaal in Saint-Hubert en misschien ook in navolging van de experimenten met de collaborateurs na de tweede wereldoorlog (MARY, 1998) – grotendeels schijn: “*Une façon de faire évoluer un système de sanctions et de récompenses par une morale positive: transformer un défaut du système en atout, sans ébranler les fondements du régime*” (DELOGNE, 1990, p. 57). “*Le nouveau système dit s'inspirer du scoutisme*” maar “*c'est là négliger une base fondamentale de ce mouvement: l'adhésion volontaire*” (DELOGNE, 1990, p. 26).

Nog een innovatie die het vermelden waard is: vanaf 1951 maken psychiaters, psychologen, sociale werkers en pedagogische adviseurs deel uit van de staf van de rijksinstellingen. Het hoofddoel van deze inrichtingen blijft het heropvoeden, maar voor het eerst pogen de autoriteiten om de diepere oorzaken van het delinquent gedrag werkelijk aan te pakken. Van de vermelde specialisten wordt ook verwacht dat ze invloed uitoefenen op het personeel dat geconfronteerd wordt met dagelijkse educatieve problemen. Op langere termijn moet die invloed leiden tot een verbetering van de gebruikte methoden.

In het educatieve model van Wauthier-Braine neemt onderwijs de plaats in die vroeger was toebedeeld aan arbeid in functie van productie. Hiermee wordt ondubbelzinnig gestreefd naar sociale en professionele reïntegratie. Wekelijks worden er ongeveer vijftig uren aan besteed. Dit onderricht omvat algemene vakken evenals praktische en theoretische beroepsvakken. De praktische vakken worden gegeven in werkplaatsen die beschikken over het meest moderne gereedschap. De jongeren leren er metaalbewerking, houtbewerking, bouwtechnieken, enz. Tegelijkertijd, in de jaren vijftig kent de school, in België, een massificatie en verworden de jongeren zo tot een specifieke leeftijdsklasse, die globaal als een vooruitgangsfactor gezien wordt.

Volgens de Dienst voor kinderbescherming steunt het moderne disciplinaire regime – dat de dag van vandaag nog steeds van kracht is – op de volgende twee peilers: de jongeren helpen om de waarde en de gevolgen van hun daden te begrijpen, maar tegelijkertijd moet ervoor gezorgd worden dat de huisregels, noodzakelijk om in groep samen te leven, gerespecteerd worden (OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE, 1962, p. 16). De Dienst onderstreept de noodzaak om niet te gul om te gaan met belonen, daar het volgens hen belangrijk is dat het normale gedrag niet afhangt van een beloning (OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE, 1962, p. 17). Ze beklemtoont eveneens het belang van het individualiseren van de sancties, in zoverre deze al noodzakelijk zijn. Bepaalde straffen, zoals het afschaffen van bezoek,

post of pakjes, de tijdelijke afzondering, de transfer naar een gesloten instelling, of nog de overdracht naar een beveiligde afdeling worden per ministeriële omzendbrief vastgelegd.

De specialisatie van de rijksinstellingen

In dit summier overzicht wordt duidelijk dat, op één eeuw tijd, het opsluiten van delinquente minderjarigen een aantal veranderingen ondergaat. De voorafgaande observatie, zoals ingevoerd in Mol brengt een classificatie van de jongeren met zich mee. Dit leidt vanaf 1920 tot een specialisatiebeweging binnen de rijksinstellingen. Naast de gemeenschappelijke kenmerken van deze instellingen die we hierboven beschreven grijpt een reorganisatie plaats in de lijn van een protectionele logica. Zo worden bijvoorbeeld de “zeer verstoorde of gevaarlijke jongeren” naar Mol en Brugge gestuurd. Jongens die de schoolleeftijd hebben en in staat zijn naar school te gaan worden naar het rijkstehuis voor onderwijs te Jumet gezonden. Jongeren waarvan vermoed wordt dat ze psychiatrische problemen hebben worden onderworpen aan observatie, wat de specialiteit van het centrum van Mol is. De instellingen in Saint-Servais, Wauthier-Braine en Ruiselede zijn dan weer gespecialiseerd in observatie en professionele vorming *intra muros*. Verder is de retributivistische functie niet meer zo nadrukkelijk aanwezig. Observatiemethoden worden, dankzij de vooruitgang van de menswetenschappen, geprofessionaliseerd. Ze worden losgekoppeld van een sterk disciplinaire aanpak met een sterke morele connotatie. Dankzij de verworvenheden van de psychoanalyse wordt meer op de affectieve noden van de kinderen gelet. Er komt een wettelijk kader om te trachten discipline en sancties menselijker te maken in de rijksinstellingen. De schoolplicht evenals de evolutie in de productiewereld (de industrie heeft arbeidskrachten nodig) leiden tot de ontwikkeling van beroepsonderwijs en professionele vorming.

Dit gesteld blijft de continuïteit met vroegere modellen duidelijk: de grondbeginselen van het regime zijn ongewijzigd en het educatief model dat stoelt op morele verandering is nog steeds kenmerkend voor rijksinstellingen (DELOGNE, 1990, p. 26). Bovendien vertoont het model van Wauthier-Braine nauwe verwantschap met het sectionnair systeem uit het begin van de eeuw. De individualisatie van de behandeling, het *case-work* model dat refereert naar de psychoanalyse hebben zich dan wel geënt op het bestaande protectionele systeem van de opsluitingsinstellingen voor minderjarigen, ze hebben het omvattende en *totale* karakter ervan niet grondig veranderd. Het paradoxale idee dat uitsluiting en stigmatisatie kunnen leiden tot reïntegratie hebben ze evenmin ontkracht (BARATTA, 1981). Daarenboven is de plaatsing van Franstalige minderjarigen in een gesloten instelling nog steeds mogelijk voor bijzonder “moeilijke” gevallen. Inderdaad, ondanks het uithangbord dat Wauthier-Braine is voor het beleid, kunnen bepaalde gevallen nog steeds opgesloten worden in Vlaamse inrichtingen en dit niettegenstaande de taalwetgeving uit 1964 met betrekking tot administratieve materies. Daarnaast kunnen Franstalige magistraten zich beroepen op artikel 53 van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming. Dit artikel geeft de mogelijkheid om, ten uitzonderlijke titel en voor een maximale duur van twee weken, minderjarigen te plaatsen in een gevangenis.

In het volgende hoofdstuk onderzoeken we de context waarin de terugkeer van gesloten instellingen in de Franse gemeenschap heeft plaatsgevonden, aan de hand van de studie van het orthopedagogisch centrum in Braine-le-Château.

4. DE JAREN 1980: OPSLUITING EN CONDITIONERING (DE OPENBARE ORTHOPEDAGOGISCHE INSTELLING VAN BRAINE-LE-CHÂTEAU, 1981)

Op het eind van de jaren 1970 zijn er enkel nog gesloten instellingen in het Noorden van het land. Wanneer in 1977 de Vlaamse opvoeders besluiten om er geen Franstalige jongeren meer aan te nemen, betekent dit dan ook een keerpunt. Er ontstaat hevige discussie over het al dan niet creëren van gesloten instellingen aan Franstalige kant. Het probleem van het “tekort aan gesloten plaatsen” steekt er voor het eerst de kop op. Dat “probleem” zal, zoals we verder zullen zien, niet meer verdwijnen uit de debatten over de aanpak van jeugddelinquentie.

De stopgezette oprichting van een eerste gesloten sectie in Fraipont

De situatie veroorzaakt aan Franstalige kant een malaise zowel bij het personeel van de instellingen als bij de magistraten. Het ontbreken aan mogelijkheden tot protectionele en tegelijkertijd securitaire plaatsing (die toelaat weerbarstige minderjarigen vast te houden zonder te moeten vrezen dat ze wegvlugten) “destabiliseert” de bestaande institutionele structuur tot de heropvoeding van jeugdige delinquenten²¹.

Het is in deze context dat er op 1 maart 1979 door de administratie van de Dienst voor jeugdbescherming, een gesloten sectie met een capaciteit van tien plaatsen wordt gecreëerd in de instelling van Fraipont. De directie van Fraipont evenals de magistraten waren trouwens al enkele jaren vragende partij voor zo’n gesloten sectie om weerbarstige minderjarigen te kunnen beteugelen. Korte tijd daarna komt er echter een protestbeweging op initiatief van de Liga voor de rechten van de mens tegen dit “werkelijke systeem tot opsluiting van de jongeren” (LIGUE DES DROITS DE L’HOMME, 1982, p. 7, onze vertaling). Sommige praktijken worden zwaar aan de kaak gesteld: de opsluiting achter gepantserde deuren, vierentwintig uur op vierentwintig, of strafmaatregelen zoals de plaatsing in afzonderingscellen enkel op beslissing van de directeur. Politiek lobby zal in 1979 leiden tot de sluiting van de sectie.

De oprichting en de daaropvolgende sluiting van de sectie in Fraipont in een context van institutionele hervormingen, plaatsen de opvang van minderjarige delinquenten op de politieke agenda (parlementaire vragen, persoonlijke tussenkomst van de minister, drukingsgroepen). Er wordt gebroken met de traditie waarin pedagogische en veiligheidspraktijken omtrent minderjarigen bijna volledig in handen liggen van de directie en de administratie van de instellingen. Het is nochtans pas twee jaar later dat de kwestie van de opsluiting van jongeren opnieuw de kop opsteekt in de Franse gemeenschap.

De noodoprichting van de openbare orthopedagogische instelling in Braine-le-Château

In juni 1981 doodt een jongen van vijftien een jongeman, nadat hij een jaar eerder zijn schoonvader had gedood. Deze zaak, bekend als “*le meurtrier de Courcelles*” zal leiden tot de herinvoering van het gesloten regime aan Franstalige kant. De plaatsing van de jongen in de open instelling van Wauthier-Braine veroorzaakt namelijk heel wat

21 Om het met de woorden van F. UYTTERHAEGHE (De eerste directeur van de openbare orthopedagogische instelling van Braine-le-Château, vanaf zijn opening in 1981) te zeggen: “*Les jeunes fuyaient de partout... Ceux qui, réellement, semblaient avoir le plus besoin de stabilité, ne trouvaient plus de repères puisque plus rien ne les obligeait désormais à tenir compte des conseils et des recommandations qui leur étaient imposées par décision judiciaire (...)*” (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 36).

opschudding bij het grote publiek. De media, en met name de lokale pers, grijpen de zaak aan om ruchtbaar te maken dat de Franse gemeenschap sinds 1955 geen gesloten instellingen meer heeft om dit soort delinquenten vast te zetten. De jongen, die in het verleden al heeft vastgezeten in de gevangenis en in psychiatrische instellingen, wordt in Wauthier-Braine geplaatst. De beveiligingsmiddelen die voor hem worden ingezet zijn buitengewoon uitgebreid. De opvoeders, die zich hierdoor onveilig voelen, dreigen met staking. Ze weigeren om nog langer een jongere te moeten opnemen die, volgens hen, niet meer onder de jeugdbescherming valt (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 38). De politieke autoriteiten reageren met de oprichting op twee weken tijd, van de instelling in Braine-le-Château. De inrichting heeft een capaciteit van tien gesloten plaatsen, om er de jongen in kwestie te kunnen opvangen.

De veiligheidsvoorzieningen die in allerijl zijn uitgewerkt voor het paviljoen dat oorspronkelijk bestemd was voor het open regime van Wauthier-Braine blijken al snel ontoereikend²². Zowel de kamers, als de gangen en de binnenplaats vertonen constructiefouten die incidenten en vluchtpogingen mogelijk maken (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 80). Daarom wordt, in 1982, de vroegere vrouwenafdeling van de gevangenis in Nivelles tijdelijk toegewezen aan de detentie van minderjarigen die zware misdaden hebben gepleegd in de instelling van Braine-le-Château. Deze oplossing zal in werkelijkheid slechts zelden worden gebruikt. In de instelling van Braine-le-Château zelf worden ingrijpende werken uitgevoerd en wordt de opvang aangepast: er komt een omheiningmuur, er worden herstellingswerken verricht, de educatieve ploeg wordt versterkt en extra agenten worden in dienst genomen om een permanente bewaking mogelijk te maken. Tegelijkertijd wordt het pedagogisch regime stilaan hervormd. Dit zal leiden tot de herinvoering van een behaviouristische benadering gelinkt aan een beoordelingssysteem dat een invloed heeft op het verloop van de plaatsing, de toekenning van uitstappen, maar ook op wat de instelling aan de jeugdmagistraat voorstelt (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 95).

De actualisering van het behaviouristische beoordelingssysteem

Het systeem is gebaseerd op een gesystematiseerde transcriptie van het gedrag van elke jongere en op diens dagelijkse en wekelijkse evaluatie. Zo wordt elke jongere elke dag geëvalueerd volgens een beoordelingsschaal die “simpel” maar “sprekend” is (UYTTERHAEGHE, 2007, p. 160). Die schaal bestaat uit vijf niveau's: “zeer goed”, “goed”, “voldoende”, “onvoldoende” en “slecht”. Deze dagelijkse evaluatie, de “dag-quoting”, wordt gecombineerd met een wekelijkse evaluatie, de “week-quoting”. De opeenvolgende “week-quotingen” gedurende een aantal weken van strenge opsluiting beïnvloeden het regime voor toekenning van verlof (en vooral van terugkeer in de familie tijdens de weekeinden) en bepalen de deelname aan externe activiteiten. De eerste directeur van Braine-le-Château meent dat, meteen na het invoeren ervan, dit nieuwe beoordelingssysteem, wanneer het correct wordt toegepast terwijl men ook oog heeft voor het relationele aspect, er in hoge mate toe bijdraagt om een verdraagbare sfeer te scheppen in deze specifieke omgeving (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 125).

Deze aanpak steunt op de overtuiging dat wanneer een beloning volgt op een handeling, dit gedrag nog vaker gesteld zal worden, terwijl wanneer een straf volgt, dit gedrag zal

22 Noteren we dat, in de context van die tijd, F. UYTTERHAEGHE opmerkt: “*La pression de l'opinion publique est toujours prompte à se manifester lorsque des jeunes sont en cause et il ne fallait donc pas que cela puisse ressembler à une prison*” (UYTTERHAEGHE, 2000, p. 81).

afnemen. Dit is dus het principe van het positief of negatief bekrachtigen van gedrag (PAROT-LOCATELLI, 1978, p. 70). Dit programma beoogt, in fine, een verandering in denkwijze bij de jongere. Volgens F. PAROT-LOCATELLI wenden talrijke therapeutische methoden dit perspectief aan. Eenzelfde denken is te vinden in *heropvoedings*methoden die zich als doel stellen om een positieve conditionering te bewerkstelligen door elke goede handeling te belonen met goede punten die recht geven op privileges (PAROT-LOCATELLI, 1978, p. 72). Volgens voornoemde auteur is dit *token economy* systeem op het eind van de jaren zeventig zeer in trek in instellingen voor delinquenten evenals in ontwenningencentra. Het centrale behaviouristische idee waarop ze steunt is, zoals we reeds zagen, niet nieuw²³.

Vergeten we niet dat dit gehiërarchiseerde systeem van belonen en straffen, gekoppeld aan een “morele boekhouding” reeds centraal stond in het tuchthuis van Saint-Hubert, midden 19de eeuw. Het concept van “*infra-pénalité*” als kern van diverse disciplinaire instellingen zoals beschreven door M. FOUCAULT, kan ons helpen dit systeem beter te begrijpen: “*A l’atelier, à l’école, à l’armée sévit toute une micropénalité du temps (retards, absences, interruptions des tâches), de l’activité (inattention, négligence, manque de zèle), de la manière d’être (impolitesse, désobéissance), des discours (bavardage, insolence), du corps (immodestie, indécence)*” (FOUCAULT, 1975, p. 210). Deze heropvoeding bestaat dan uit een dubbel mechanisme, gratificatie en sanctie, dat toelaat elk gedrag te onderscheiden en te kwalificeren in referentie tot de tegengestelde begrippen goed en kwaad, gedetermineerd als een positieve en een negatieve pool. Volgens de auteur beoogt de disciplinaire bestraffing noch boetedoening, noch repressie zoals de rechterlijke bestraffing. Wat ze wel doet: “*(elle) différencie, hiérarchise, homogénéise, exclut. En un mot elle normalise*” (FOUCAULT, 1975, p. 215).

Volgens dit betoog ontmoeten de disciplinaire en de behaviouristische aanpak elkaar binnen het institutioneel kader, zowel door de middelen die ze aanwenden als de doelstellingen die ze beogen. De twee opvattingen delen dezelfde benaderingen ten opzichte van opvoeding en opleiding, alsook ten opzichte van heropvoeding en normalisatie. Daardoor neigen ze tot versmelting in het beogen van ordehandhaving binnen de instellingen. Inderdaad, zoals we reeds zagen is de opzet, verschillend doch complementair met veiligheidsmuren en -poorten, ingegeven door pragmatische overwegingen ten aanzien van orde- en veiligheidshandhaving. Uit de weinige studies die het systeem in de jaren 2000 onder de loep hebben genomen (DE FRAENE *et al.*, 2001; KINOO & VANDER BORGHT, 2001; JASPART, 2010a) blijkt dat deze aanpak centraal blijft in de opvang van jongeren. De studies wijzen op de institutionele bruikbaarheid van een dergelijk systeem dat toelaat permanent naar de norm te verwijzen, maar ook adequaat gedrag bij te brengen en de relatie jongere-opvoeder te reguleren. Het onderzoek onderstreept eveneens de risico's verbonden aan het systematisch aanwenden van deze werkmethode. Ondermeer een al te strakke toepassing ervan, die tegelijkertijd uiterst subjectief is gezien ze gebonden blijft aan de individuele beoordeling door elke actor²⁴.

23 Volgens J.-P. CHARTIER zijn de behaviouristische theorieën en strekkingen die sindsdien complexer en meer gediversifieerd geworden, maar is het in het begin van de 20ste eeuw een belangrijke kentering veroorzaakt in de psychologie: “*En 1913, Watson dans son article ‘Psychology as the Behaviorist Views It’ réalise un véritable coup de force dans le champ psychologique dont nous n’avons pas fini de payer les conséquences. Il décrète que l’objet de la psychologie se réduit aux seuls comportements observables, actes et paroles. Toute conduite normale ou pathologique peut se comprendre en fonction des lois de l’apprentissage basé sur le schéma: stimulus-réponse et les réflexes conditionnés (Pavlov)*” (CHARTIER, 2003, p. 31).

24 Braine-le-Château wordt trouwens in 2001 door het comité ter preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (CPT) met de vinger gewezen. Het rapport duidt in het bijzonder op de gevaren van een mechanisch gebruik van het systeem en het belemmeren

De constante toename van het aantal gesloten afdelingen

Vandaag wordt het systeem nog steeds gebruikt in Braine-le-Château. Het vormt als het ware het label voor de opvoedingsafdelingen van de instelling. Na het opstarten van een eerste sectie met tien plaatsen in 1981 volgen inderdaad nog twee gelijkaardige secties, in 1984 en in 2001. Deze secties staan in de sector bekend voor de plaatsingen “van onbepaalde duur” die er worden uitgevoerd²⁵. In 2004 wordt nog een extra afdeling gecreëerd, dit keer van een ander type. De sectie ter “*observatie en evaluatie*” wordt gekenmerkt door een kortere opvang (minimum 15 dagen, maximum 30 dagen, niet verlengbaar) en door toelatingscriteria die de doelstellingen van de dienst duidelijk weerspiegelen: eerste geweldplegingen, in het bijzonder tegen personen, mislukking van en crisis gedurende een eerdere plaatsing in een open instelling, terugkerende problemen gedurende een post-institutionele begeleiding die een herkadering noodzakelijk maken. Deze laatste sectie is in feite opgevat volgens hetzelfde model als de in 1993 opgerichte gesloten afdeling in de gemeenschappelijke jeugdinstelling²⁶ van Fraipont. De “*service d’observation et d’orientation à régime fermé*” (SOORF) vangt voornamelijk jongens op die een vaak weggelopen en in een persistente delinquentie zijn beland; dit voor een maximale duur van drie maanden. In 2010 wordt in de jeugdinstelling van Wauthier-Braine, die tot dan toe een uitsluitend open instelling was, de “*service d’observation et de développement émotionnel et relationnel*” (SODER) gecreëerd. Deze dienst hanteert dezelfde beperkingen in duur en dezelfde opnamecriteria. De SODER voorziet in een plaatsing voor een niet verlengbare duur van drie maanden van minderjarigen die feiten pleegden tegen personen en die een gebrek aan empathie vertonen ten aanzien van hun slachtoffer(s). Vermelden we ook de oprichting in 1999 van een gesloten paviljoen (4 plaatsen, plus 1 voor noodgevallen) in de instelling voor Franstalige meisjes van Saint-Servais.

Van 1981 tot 2010 worden in het Franstalig landsgedeelte dus een zestigtal gesloten plaatsen gecreëerd voor jongens en vier voor meisjes²⁷. De jeugdinstelling waar deze plaatsen zijn gevestigd tellen daarnaast ook nog 144 beschikbare open plaatsen, met name in Jumet, Fraipont, Wauthier-Braine en Saint-Servais. Hiervan zijn 110 plaatsen voor jongens bestemd en 34 voor meisjes. Al deze plaatsen hebben, net zoals die met gesloten regime, diverse pedagogische projecten en vertonen verschillen in de duur van de plaatsing. Die duur gaat van vijftien dagen kortdurende oriëntatie tot een “onbeperkte” opvoedingsperiode, of een oriëntatietermijn van veertig dagen. Overal wordt een evaluatie- en appreciatiesysteem gemobiliseerd, gekoppeld aan de toekenning van beloningen en straffen. Er zijn wel verschillen in de wijzen waarop deze systemen worden toegepast: een systematische dagelijkse evaluatie of een meer globale wekelijkse evaluatie en van daaruit verschillen tussen een sterke impregnatie of een loslaten van de behaviouristische benadering. In Nederlandstalig België wordt een soortgelijke verdeling in de openbare instellingen vastgesteld. Voor jongens zijn er 126 open plaatsen in Ruiselede en De Markt, en 66 gesloten plaatsen in Ruiselede en De Hutten. Voor meisjes zijn er 40 open plaatsen in Beernem en nog eens 10 “*time-out*” plaatsen in De Markt. In tegenstelling tot de situatie

van dialoog dat er mee gepaard gaat. Er wordt geadviseerd om het instrument te herzien, zoals bij het invoeren ervan in 1982 reeds was voorzien maar nog nooit werkelijk is doorgevoerd (Europese Raad, 2002, § 109).

25 Volgens het pedagogisch project wordt de opvang nochtans georganiseerd rond een plaatsingsduur van drie maanden, één maal vernieuwbaar en vervolgens verlengbaar met telkens één maand.

26 In de Franse gemeenschap heten de gemeenschappelijke jeugdinstellingen, “*institutions publiques de protection de la jeunesse (IPPJ)*”.

27 Vier noodplaatsen zijn daarenboven gereserveerd voor jongens en één voor meisjes.

in de Franse gemeenschap worden alle secties hier gerund volgens eenzelfde pedagogisch project, gebaseerd op het behaviouristische model van G. PATTERSON.

5. BEGIN 21STE EEUW: HET HER-ONTDEKKEN VAN EEN GEVANGENISMODEL (HET FEDERAAL CENTRUM IN EVERBERG, 2002)

Het artikel 53 en de perikelen rond zijn intrekking

Naast het plaatsen in openbare instellingen kon men tot in 2002, ten uitzonderlijken titel en voor een duur van maximum twee weken, een minderjarige ook onderbrengen in de gevangenis. Dit stond bepaald in artikel 53 van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming. Voorwaarde om tot deze maatregel over te gaan was de onmogelijkheid om een particulier of instelling te vinden die in staat was de minderjarige meteen op te vangen. De beslissing of er aan die voorwaarde voldaan was werd overgelaten aan de rechter. Tussen het eind van de jaren 1970 en het begin van de jaren 2000 wordt deze mogelijkheid voor het opsluiten van minderjarigen met wisselende frequentie aangewend. Er zijn pieken vast te stellen tussen 1981 en 1984, alsook in 2000, periodes waar het tekort aan gesloten plaatsen bijzonder opvallend is in Franstalig België (De FRAENE *et al.*, 2005). De maatregel lijkt dan niet meer als uitzondering, dan wel als een snel reactiemiddel te worden gemobiliseerd ten aanzien van jeugddelinquentie. Een deel van de wetenschappelijke doctrine verdedigt de functie van “*coup d’arrêt*” of “*time-out*”, maar ook de gespierde taal van sommige politici die meer en meer van zich laat horen, smaakt deze maatregel wel.

Tegelijkertijd groeit het verzet tegen het gebruik van de maatregel. De protestbeweging wordt opgezet door progressieve advocaten en versterkt door actoren uit wetenschappelijke, politieke, sociale en mediakringen. Het komt in 1988 tot een veroordeling van de Belgische staat door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wegens misbruik van artikel 53²⁸. Er komen parlementaire vragen, de pers geeft ruchtbaarheid aan een aantal gevallen van opgesloten minderjarigen die inspelen op de publieke opinie. In 1994 wordt beslist het controversiële maar desalniettemin steeds vaker gebruikte artikel op een latere datum in te trekken. In afwachting worden alternatieve oplossingen ingezet²⁹. Desondanks blijft het tekort aan plaatsen regelmatig terugkomen en wordt de toekomstige intrekking van het artikel een bron van ongerustheid.

De datum voor de effectieve intrekking wordt vastgelegd op 1 januari 2002. Het jaar 2000 wordt gekenmerkt door een sterke stijging van het gebruik van artikel 53. In de algemene

28 In zijn “Bouamar” arrest van 29 februari 1988 veroordeelt het Europees Hof voor de Rechten van de Mens België voor het niet naleven van artikel 5, 1°, d) van de conventie, wegens het tot negen opeenvolgende keren opsluiten van de eiser in de gevangenis, zonder dat deze opsluiting uitmondte in het tot stand brengen van opvoedingsmaatregelen in een adequate omgeving. Het hof motiveert zijn uitspraak als volgt: “*L’Etat belge a choisi le système de l’éducation surveillée pour mener sa politique en matière de délinquance juvénile. Partant, il lui incombait de se doter d’une infrastructure appropriée, adaptée aux impératifs de sécurité et aux objectifs pédagogiques de la loi de 1965 (...). Or rien dans le dossier ne montre qu’il en ait été ainsi. A l’époque des faits il n’existait en Belgique, du moins dans la région de langue française où vivait le requérant, aucun établissement fermé capable d’accueillir les mineurs gravement perturbés*”, (EHRM, 1988).

29 In het Franstalige landsgedeelte, zoals we reeds zagen, werd het aantal plaatsen in gesloten openbare instellingen opgevoerd, maar bovendien werden er 37 plaatsen voor zogenaamde “korte opvang” gecreëerd in de open jeugdinstanties en kwamen er 50 extra plaatsen voor noodopvang in privé instellingen.

beleidsnota van 30 oktober 2000 van het ministerie van Justitie wordt de oprichting van gesloten centra overwogen, als compensatie voor het intrekken van artikel 53. Dit past in het breder kader van de hervorming van de wet op de jeugdbescherming uit 1965. Er wordt hevig gedebatteerd in het politieke, rechterlijke en wetenschappelijke veld. De discussies concentreren zich meer en meer op de oprichting van een gesloten federaal centrum en niet zozeer meer op de hervorming van de wet uit 1965.

De noodoprichting van het federaal centrum “De Grubbe” in Everberg

Enkele weken na de intrekking van artikel 53 halen enkele gevallen van vrijlating van minderjarigen wegens plaatsgebrek in openbare instellingen, het voorpaginanieuws. Eerste minister G. VERHOFSTADT besluit het dossier uit handen van de minister voor Justitie te nemen en zich persoonlijk bezig te houden met de problematiek rond de noodopvang van delinquente minderjarigen. Hij beslist een federaal gesloten centrum op te richten en doet hiervoor beroep op de medewerking van de gemeenschappen. De wet over de voorlopige plaatsing van minderjarigen die een strafbaar feit pleegden komt er indrukwekkend snel: ze wordt getekend op 1 maart 2002 (“Everberg-wet”). Diezelfde dag wordt eveneens het koninklijk besluit getekend omtrent de oprichting van het centrum “De Grubbe”, gelegen in het Vlaams-Brabantse Everberg. De eerste jongeren worden er reeds daags nadien opgevangen, hoewel de werken nog niet voltooid zijn en het educatief personeel nog niet op post is.

De oprichting van het centrum betekent een kentering in het Belgische institutionele landschap ten aanzien van de plaatsing van minderjarige delinquenten, zoals het er uit ziet sinds de communautarisering³⁰. “De Grubbe” is inderdaad een federaal centrum, gebaseerd op een samenwerkingsakkoord tussen de federale staat enerzijds en de Franse, de Vlaamse en Duitstalige gemeenschappen anderzijds. Dit samenwerkingsakkoord, getekend op 30 april 2002, veronderstelt ook een gemeenschappelijk beheer. In tegenstelling tot wat er gangbaar is in openbare instellingen van de gemeenschappen is de administratie van de strafinrichtingen hier belast met de gehele infrastructuur, de algemene werkingskosten alsook de interne en externe veiligheid. Deze federale administratie staat met andere woorden in voor dezelfde taken als andere strafinrichtingen. De gemeenschappen zijn van hun kant verantwoordelijk voor de pedagogische omkadering van de jongeren die in het centrum geplaatst worden. De verdeling van de 50 beschikbare plaatsen is als volgt: 24 plaatsen voor Nederlandstalige minderjarigen, 24 voor Franstaligen en 2 die kunnen toegekend worden aan Duitstalige jongeren (indien ze onbenut blijven worden de plaatsen gebruikt voor Franstaligen). Vanaf haar oprichting vertoont het centrum grote verschillen met openbare instellingen. De pedagogische projecten die er worden gemobiliseerd zijn dan wel *grosso modo* dezelfde, de carcerale infrastructuur en de aanwezigheid van penitentiaire agenten geven het centrum een meer securitair karakter. De plaatsing in het centrum is van tijdelijke aard en mag een duur van twee maanden en vijf dagen niet overschrijden. Legaal gezien kan zo’n plaatsing dus niet gezien worden als een maatregel op zich. Dit in tegenstelling tot de diverse types plaatsing in de jeugdinstellingen waarvoor in de meerderheid van de gevallen beslist wordt nog voor er een vonnis

³⁰ In de jaren 1980 is België een federale staat geworden, met een federaal niveau, drie gewesten (Vlaanderen, Wallonië en Brussel) en drie Gemeenschappen (de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige). Sinds die hervormingen is het federale niveau bevoegd gebleven voor de bepaling van de maatregelen ten aanzien van minderjarigen die strafbaar feit pleegden; de Gemeenschappen van hun kant zijn bevoegd geworden voor de uitvoering van deze maatregelen.

is. Er zijn vier voorwaarden te vervullen om opgenomen te kunnen worden in Everberg: het moet gaan om jongens met een leeftijd tussen 14 en 18 jaar; de feiten waarvoor ze worden vervolgd zouden, mochten ze door een volwassene gepleegd zijn, leiden tot een gevangenisstraf; de openbare veiligheid is in gevaar; er zijn geen beschikbare plaatsen in een gemeenschapsinstelling van het gesloten type.

Een vergelijkende studie over de opsluiting van jongeren in de Franse Gemeenschap (JASPART, 2010a), uitgevoerd vanuit een etnografisch benadering in drie inrichtingen, bevestigt het reeds opgemerkte verschil tussen “De Grubbe” en de openbare instellingen. Het centrum in Everberg, de meest recente gesloten instelling, wordt inderdaad gekenmerkt door een aantal verschilpunten met het bestaande kader. Het eerste wat opvalt zijn de uiterlijke kenmerken die wijzen op het federale en carcerale aspect. Het veiligheidsapparaat is zichtbaar aanwezig, zowel op materieel als op menselijk vlak. De jongeren beseffen het maar al te goed: volgens hen is het “geen gemeenschapsinstelling”, het is een “voorsmaakje van de gevangenis”, ja zelfs een “gevang”. De geritmeerde en gesequencerde dag mag dan al een constante zijn, in het federaal centrum lijkt het structureren van de tijd op een nog strakkere wijze te geschieden. Deze strakheid wordt gerechtvaardigd door veiligheidsoverwegingen en door de bijzondere kenmerken van de ruimte zelf. Het uurrooster is er gereguleerd en gereguleerd, kent geen uitzonderingen en laat weinig ruimte over voor de educatieve aanpak. De oprichting van het centrum in 2002 betekent ook een verschil inzake de personeelsomkadering van de jongeren. Enerzijds doen penitentiaire beambten hun intrede, anderzijds wordt er maar weinig educatief of psychosociaal personeel gerecruteerd dat al eerder in de sector werkzaam was. Het personeel lijkt daardoor op een empirische wijze een eigen beroepspraktijk te ontwikkelen, die los staat van de professionele socialisatie of cohesie per leefgroep in de jeugdinstellingen die door de “*anciens*” doorgegeven wordt. Een laatste verschil dat duidelijk is in Everberg is de duur van de interventie. Volgens de wet mag de plaatsing een periode van twee maanden en vijf dagen niet overschrijden. De actoren kennen in feite nooit de effectieve duur. Door de vele rechtszittingen gedurende de hele plaatsingsprocedure is er een voortdurende “jacht” op beoordelingen en rapporten die aan de rechter moeten worden overgemaakt. Een goede verstandhouding met de magistraten blijkt van groot belang om de legitimiteit van de instelling, die onder vuur ligt, tot stand te brengen en te bestendigen. De logica van de “dienstverlening” aan de magistraten krijgt hier meer voorrang dan in de jeugdinstellingen (JASPART, 2010b, p. 490).

De nieuwe gesloten federale centra, naar een bestendiging van het model

Het “Everberg model”, dat als tijdelijke noodoplossing in het leven werd geroepen om een antwoord te bieden aan het tekort aan gesloten plaatsen, lijkt vandaag voort te bestaan. Zoals te lezen op de website van de Federale Overheidsdienst Justitie is, ondanks de 50 plaatsen in Everberg, het probleem rond het plaatstekort snel opnieuw opgedoken: “Ondanks de 50 bijkomende plaatsen voor minderjarige delinquenten konden jaarlijks heel wat jongeren, bij gebrek aan plaats, niet worden geplaatst in een gesloten instelling. Daarom sloot de federale overheid in 2008 een nieuw protocol met de Gemeenschappen³¹”. Sinds april 2010 is het federaal centrum *De Grubbe* uitsluitend bestemd voor Nederlandstalige jongeren³². De Franstalige afdelingen zijn verhuisd naar het nieuwe federale

31 “Protocolakkoord over de organisatie van gesloten federale centra voor jongeren” (2008).

32 Na het vertrek van de Franstaligen behield het centrum een capaciteit van 26 plaatsen. In juli 2011 was die capaciteit uitgebreid naar 40 plaatsen.

centrum in Saint-Hubert. Ter gelegenheid van deze overplaatsing is de capaciteit van de zogenaamde educatieve afdelingen vergroot³³. In deze nieuwe instelling is tevens een andere type opsluiting mogelijk geworden: dertien plaatsen vormen een afdeling voor de opvang van uithanden gegeven of na een uithandengeving veroordeelde minderjarigen en die tot dan in gevangnissen voor volwassenen werden opgesloten. De bouw in Achène van een tweede Franstalig federaal centrum van 120 plaatsen stond, tot voor kort, eveneens op de politieke agenda. Aan Vlaamse kant is een nieuw centrum met 34 plaatsen³⁴ geopend in Tongeren en worden er nog andere grote projecten uitgewerkt.

Terwijl de eerste gesloten eenheden in de jeugdinstellingen nog poogden zich fysiek te onderscheiden van de gevangenis voor volwassenen, gaan de nieuwe federale gesloten centra de gelijkenis niet meer uit de weg: het federale gesloten centrum wordt in de gevangenis voor volwassenen van Saint-Hubert gebouwd, het centrum van Tongeren wordt gehuisvest in een vroegere gevangenis, die tot museum was omgebouwd (wegens te vervallen voor het eigenlijk gebruik).

Het nieuwe model dringt zichzelf gestaag op in het institutionele landschap, zowel kwalitatief als kwantitatief. Daardoor lijkt het alsmaar meer te worden aangewend als een autonome maatregel, gericht op de opsluiting van het “time-out” type, in tegenstelling tot de subsidiariteitsbenadering die nochtans in de wet was voorzien (DELENS-RAVIER *et al.*, 2009). De capaciteit van de post-institutionele begeleidingsdiensten is versterkt om de jongeren die uit Saint-Hubert worden vrijgelaten te kunnen opvangen. De tijdelijke maatregel is dus gelijkgesteld aan elke andere plaatsing in openbare instellingen. Daarboven lijkt die maatregel toegepast te worden op een welbepaalde categorie jongeren³⁵ (DELENS-RAVIER *et al.*, 2009).

6. BESLUIT

Historisch gezien is de opsluiting de eerste gespecialiseerde behandelingsvorm voor jongeren die in aanvaring komen met de wet. Tot op vandaag blijft opsluiting echter het antwoord dat vele landen verkiezen op jeugddelinquentie (BAILLEAU *et al.*, 2002; 2009). Onze bijdrage toont aan dat België geen afwijking is op deze tendens, ondanks het behoud in de hervormde jeugdbescherming van het principe van een beschermingsmodel en het beogen van alternatieve methoden.

Zoals we zagen is, in het Franstalig landsgedeelte, het “probleem van het tekort aan gesloten plaatsen” voor minderjarige delinquenten eind de jaren 70 opgedoken. Die periode wordt nochtans gekenmerkt door een ontwikkeling van het kritische denken over opsluiting. Tal van praktische initiatieven worden uitgedacht, zowel wat betreft de alternatieven voor de opsluiting (prestaties van algemeen nut, bemiddeling, plaatsing in privé centra, etc.) als wat betreft de vergroting van de opvangcapaciteit in openbare instellingen. Desondanks merken we sindsdien – en nog steeds – een intensivering van

³³ De 26 plaatsen worden opgevoerd tot 37.

³⁴ Het centrum in Tongeren vangt, net zoals dat in Saint-Hubert, twee “categorieën” jongeren op: de uithanden gegeven jongeren en jongeren die geplaatst zijn volgens de bepalingen van de voorlopige plaatsingswet van 1 maart 2002.

³⁵ Bij gelijke feiten en achtergrond lijkt deze maatregel meer voorbehouden aan jongeren van Noord-Afrikaanse en Turkse oorsprong en/of jongeren die gerechtelijke antecedenten hebben en/of daden van diefstal en/of geweld hebben gepleegd met verzwarende omstandigheden (DELENS-RAVIER, *et al.*, 2009).

het politieke discours en van de investeringen in de opsluiting van minderjarige delinquenten (NAGELS, 2005; NAGELS *et al.*, 2006). De opsluitingcapaciteit is gestegen, de duur van het gemiddelde verblijf is verminderd. Nochtans blijven de Franstalige centra op vol rendement draaien en blijft het aantal administratieve regels dat overbevolking moet tegengaan en het aantal opnameweigeringen wegens “plaatsgebrek”, stijgen. Het aantal plaatsen op de wachtlijst is vandaag de dag even hoog als de globale plaatsingscapaciteit in openbare instellingen. De jacht op beschikbare plaatsen betekent een bijkomende werkdruk en een bron van ongerustheid voor de magistraten. Regelmatig roepen ze de pers bijeen om duidelijk te maken dat ze, wegens gebrek aan opsluitingmogelijkheden, “delinquenten moeten vrijlaten”. Dit sociaal gegeven is een waar publiek probleem geworden. Tot hiertoe is deze verzadiging vooral beantwoord met een bijbouwpolitiek het verhogen van het aantal plaatsen. Deze bijkomende plaatsen worden snel benut, zonder enig effect op de congestie en dit ondanks een intensievere rotatie van de jongeren. Dit alles bevestigt uiteindelijk de penologische hypothese volgens dewelke een uitbreiding van de opsluitingcapaciteit de verzadiging van de plaatsingscentra niet verhelpt. Integendeel, het aanbod creëert de vraag en leidt, zoals vaak in de penologie, tot een kettingreactie (DUNKEL & SNACKEN, 2005): een vermenigvuldiging en “banalisering” van het aanwenden van de opsluiting door de rechterlijke actoren in een concurrentiecontext, een snelle verzadiging van de nieuwe instellingen die op haar beurt, volgens een zelf-replicatieschema, aanzet tot de oprichting van nieuwe instellingen (ADAM *et al.*, 2009).

Opmerkelijk is te zien dat de logica van de “leefgroep”, gekoppeld aan het gedragsbeoordelingssysteem, hoekstenen blijven van de plaatsingsorganisatie doorheen de geschiedenis, zelfs al evolueert het gebruik en het legitimeren ervan naargelang de wetenschappelijke “modes” van het moment. In opsluitingssoorten, die relatief afgesloten zijn van de buitenwereld, vinden alle dagelijkse activiteiten plaats in dezelfde omgeving. Het verloop van de tijd wordt er permanent georganiseerd, evenals de bezigheden van het individu waarvan de intieme ruimte beperkt is (GOFFMAN, 1968). *“Un cumul du contrôle de la vie privée, visant à refouler les mineurs vers la vie du groupe et simultanément, la prise en charge formalisée, rigide, collective du groupe en tant que tel”* (GAILLY, 1979, p. 149). De rehabilitatieverankering van de interventies is er steeds waarneembaar door de aanwezigheid van talrijk opvoedend en psychosociaal personeel. Dit personeel tracht de in de 19de eeuw zo fel besproken contaminatie te vermijden door het aanwenden van praktijken die de instelling voor minderjarigen duidelijk moeten differentiëren van de gevangenis. Nochtans moet deze verankering meer en meer plaats ruimen voor controle en penitentiair beheer die minder armslag laten aan de idealen van herscholing en professionele reïntegratie dan in de jaren 1950 het geval was. De evolutie naar meer gesloten instellingen kan ook gesitueerd worden in het huidige klimaat van een toenemend streven naar de beheersing van risico's en naar een streven naar veiligheid. Hierdoor ook, is, sinds een dertigtal jaren, het onderwerp jeugddelinquentie opvallend aanwezig in het publieke debat. Politiek en media hebben de neiging een beeld te schetsen van “een zekere” gevaarlijke jeugd waartegen de maatschappij zich moet verdedigen. Met de terugkeer naar het thema van de “*classes dangereuses*” laat dit dominante discours de structurele mechanismen links liggen die dit afwijkend gedrag produceren, om terug te vallen op idealen zoals “nultolerantie” of “strijd tegen onveiligheid”...

Een nieuwe beweging lijkt zich aan te kondigen in de geschiedenis van de opsluiting van jongeren. In het regeerakkoord van december 2011 wordt inderdaad de communautarisering van meerdere materies betreffende het jeugdsanctierecht van minderjarigen

voorzien. Tien jaar na wat sommigen een “herfederalisering” van de plaatsing van jonge delinquenten hebben genoemd, wordt nu een “defederalisering” of “hercommunautarisering” van gesloten instellingen geprogrammeerd. Tot op vandaag weten we nog maar weinig over de maatregelen die bedacht zijn door de Gemeenschappen. Men kan zich wel reeds afvragen of de tegenstand tegenover de steeds meer carcerale plaatsing van minderjarigen enige weerklank zal vinden in de toekomstige hervormingen. Herhaaldelijk hebben wetenschappers, talrijke verenigingen die werken rond de rechten van minderjarigen en adviesorganen de politieke en gerechtelijke wereld geïnterpelleerd. Al deze actoren zijn bezorgd over het terugkeren van de voornamelijk securitaire benadering zoals belichaamd door de federale centra. Historische episodes zoals de sluiting van de eerste gesloten afdeling in Fraipont of het intrekken van artikel 53 suggereren dat oppositiebewegingen politieke beslissingen kunnen beïnvloeden. Zullen de Gemeenschappen vandaag kiezen voor een dwarsweg of voor een zoveelste zijspoor?

REFERENTIES

- ADAM, C., DE FRAENE, D., JASPART, A., & VAN PRAET, S. (2009). Enfermement des mineurs poursuivis pour ‘agression sexuelle sur mineur’. Une analyse croisée des modes de connaissance dans le traitement d’une catégorie émergente. *Déviance et Société*, 33(1), 69-93.
- BAILLEAU, F., & CARTUYVELS, Y. (2002). La justice pénale des mineurs en Europe. *Déviance et Société*, 26(3).
- BAILLEAU, F., CARTUYVELS, Y., & DE FRAENE, D. (2009). *La justice pénale des mineurs en Europe et ses évolutions. La criminalisation des mineurs et le jeu des sanctions*. Chêne-Bourg: Médecine et Hygiène.
- BARATTA, A. (1981). Remarques sur la fonction idéologique du pénitencier dans la reproduction de l’inégalité sociale. *Déviance et Société*, 5(2), 113-131.
- CHARTIER, J.-P. (2003). *Guérir après Freud. Psychoses et psychopathie*. Paris: Dunod.
- CHRISTIAENS, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent België. 1830-1930*. Brussel: VUB-Press.
- CONSEIL DE L’EUROPE (2002). *Rapport au gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 25 novembre au 7 décembre 2001*. Strasbourg : Conseil de l’Europe, 17 octobre, CPT/Inf (2002) 25.
- DE FRAENE, D. (2002). *Politiques publiques et pratiques de traitement de la délinquance juvénile. Une relation de conditionnement réciproque*, Thèse de doctorat en criminologie sous la direction de Ph. Mary. Université Libre de Bruxelles.
- DE FRAENE, D., CHRISTIAENS, J., & NAGELS, C. (2005). Le traitement des mineurs délinquants. Justice restauratrice et centre d’Everberg. *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1897-1898.
- DE FRAENE, D., DE MAN, C., & THIBAUT, C. (2001). *Les pratiques de la sanction en institutions publiques de protection de la jeunesse*, Réflexion autour d’un séminaire méthodologique inter-IPPI, organisé le 18 mai, Wauthier-Braine, Rapport de recherche à l’intention de la Direction Générale de l’Aide à la Jeunesse, Centre de recherches criminologiques, Université Libre de Bruxelles.
- DELACOLLETTE, E. (1949). *Contribution à l’histoire de la protection de l’enfance en Belgique*. 3 vol. Merksplas : Imprimerie Administrative. (réédité en 1983 par l’Office de protection de la jeunesse).
- DELENS- RAVIER, I., HEYLEN B., SCHOFFELN, J., & VANNESTE, C. (2009). *Evaluatieonderzoek van een gesloten instelling voor jongeren, centrum « De Grubbe » te Everberg*. Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, Departement Criminologie, Collectie Onderzoeksdossiers, n°22.

- DELOGNE, R. (1990). *Etude sur la restructuration globale des IPPJ de la Communauté française*, Rapport du Centre de Recherches et d'Intervention sur les Dynamiques Institutionnelles et Sociales (CRIDIS), à la demande du Ministre-Président de l'Exécutif de la Communauté française.
- DIGNEFFE, F., & DUPONT-BOUCHAT, M.-S. (1982). A propos de l'origine et des transformations des maisons pour jeunes délinquants en Belgique au XIXe : l'histoire du pénitencier de Saint-Hubert (1840-1890). *Déviance et Société*, 6(2), 131-165.
- DUCPETIAUX, E. (1957). *Des conditions d'application du système de l'emprisonnement séparé ou cellulaire*. Brussel: Hayez.
- DUNKEL, F., & SNACKEN, S. (2005). *Les prisons en Europe*. Paris: L'Harmattan.
- DUPONT-BOUCHAT, M.-S. (1996). *De la prison à l'école. Les pénitenciers pour enfants au XIXe siècle (1840-1914)*. Kortrijk – Heule: UGA.
- DUPONT-BOUCHAT, M.-S., & PIERRE, E. (2001). *Enfance et justice au XIXe siècle*. Paris: Presses Universitaires de France.
- FEDERALE OVERHEIDSDIENST JUSTITIE (s.d.). *Meer info over het gesloten federaal centrum voor jongeren in Everberg*. Verkregen op 10 mei 2012, via http://justitie.belgium.be/nl/themes_en_dossiers/gevangenen/belgische_gevangenen/gesloten_federale_centra_voor_jongeren/meer_info/everberg/
- FOUCAULT, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- GAILLY, B. (1979). Typologie des établissements résidentiels pour mineurs d'âge en situation problématique, selon leurs pratiques pédagogiques. *Déviance et Société*, 3(2), 111-130.
- GOFFMAN, E. (1968). *Asiles. Etudes sur la condition sociale des malades mentaux*. Paris: Les Editions de Minuit.
- JASPART, A. (2010a). *L'enfermement des mineurs poursuivis par la justice. Ethnographie de trois institutions de la Communauté française*, Thèse de doctorat en criminologie sous la direction de D. De Fraene. Université Libre de Bruxelles.
- JASPART, A. (2010b). L'enfermement des mineurs poursuivis par la justice. Ethnographie de trois institutions en Belgique. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2, 482-495.
- KINOO, PH., & VANDER BORGH, C. (2001). *Document de synthèse de la recherche-action portant sur le système d'appréciations appliqué aux jeunes hébergés à l'IPPJ de Braine-le-Château. Janvier 2000 à janvier 2001*, Groupe « Institutions » du Centre Chapelle-aux-Champs, Université Catholique de Louvain.
- LEJEUNE, J. (1890). Rapport au Roi introduisant l'arrêté royal du 7 juillet 1890 instituant les Ecoles de bienfaisance de l'Etat. *Pasinomie*.
- LIGUE DES DROITS DE L'HOMME (1982). *L'enfance enchaînée*, Luik.
- LUTZ, P. (1961). Les mineurs très difficiles ou les limites de la notion d'éducation. In Centre d'étude de la délinquance juvénile (Ed.), *Nouvelles formes de traitement de la délinquance juvénile, Colloque organisé le 19 novembre 1960*. Brussel: CEDJ.
- MARTEAU, E. (1998). Histoire de l'éducation spécialisée et de la professionnalisation de l'éducateur spécialisé : des années 40 aux années 80. Les mutations du travail social. *Contradictions*, 87, 75-98.
- MARY, PH. (1988). *Révolte carcérale. Changements et logiques pérennes de la prison*. Brussel: Story-Scientia.
- NAGELS, C. (2005). *Jeunes et violence : une rencontre programmée par la crise de solidarité. Analyse du discours de la Chambre des représentants de Belgique (1981-1999)*. Brussel: Bruylant.
- NAGELS, C., DE FRAENE, D., & CHRISTIAENS, J. (2006). La réforme de la protection de la jeunesse (2004-2006). *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1937-1938.

- OFFICE DE PROTECTION DE L'ENFANCE (1962). *Les établissements de l'Etat, observation – éducation*. Brussel: Imprimerie du ministère de la Justice.
- PAROT-LOCATELLI, F. (1978). Réflexions critiques sur la thérapie comportementale. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 19(1), 69-76.
- TREPANIER, J., & TULKENS, F. (1995). *Délinquance et protection de la jeunesse. Aux sources des lois belges et canadiennes sur l'enfance*. Montréal – Ottawa – Bruxelles: PUM – PUO – De Boeck Université.
- TULKENS, F. (1988). *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880-1914)*. Travaux du séminaire qui s'est tenu à l'Université catholique de Louvain, sous la direction de M. Foucault (1981). Brussel: Story-Scientia.
- TULKENS, F., & MOREAU, TH. (2000). *Droit de la jeunesse : Aide, assistance, protection*. Brussel: Larcier.
- VAN DE KERCHOVE, M. (1977). Des mesures répressives aux mesures de sûreté et de protection. Réflexions sur le pouvoir mystificateur du langage. *Revue de droit pénal et de criminologie*, 4, 245-279.
- UYTTERHAEGHE, F. (2000). *Jeunes délinquants ? Courage...Fuyons !*. Brussel : Editions Européennes.
- Arrêté ministériel du 21 mars 1887 portant règlement concernant la création et l'organisation du quartier de discipline à la maison spéciale de réforme de Gand. *Pasinomie*, 1887.
- Protocolakkoord 7 november 2008 met betrekking tot de organisatie van gesloten federale centra voor jongeren die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd of daarvan verdacht worden en voor jongeren die een misdrijf hebben gepleegd of daarvan verdacht worden, gesloten tussen de Staat en de Franse, Vlaamse en Duitstalige Gemeenschap.
- Règlement du 11 août 1847 de la maison de Saint-Hubert. *Recueil des circulaires, instructions et autres actes émanés du ministère de la justice*, 1847-1849, 62-91.
- Samenwerkingsakkoord 30 april 2002 tussen de federale Staat, de Duitstalige Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap betreffende het gesloten centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, goedgekeurd bij wet 13 maart 2003, BS 28 april 2003.
- Wet 15 mei 1912 op de kinderbescherming. Omzendbrieven en onderrichtingen, BS 27 mei 1912.
- Wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, BS 15 april 1965.
- Wet 1 maart 2002 betreffende de voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, BS 1 maart 2002.
- EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, 29 februari 1988, *Bouamar*, n° 00009106/80.